

**СЛОВАЎТВАРАЛЬНАЯ АКТЫЎНАСЦЬ РАМАНА-ГЕРМАНСКІХ
НАМІНАЦЫЙ У СУЧАСНАЙ БЕЛАРУСКАЙ МОВЕ**

У працэсе гістарычнага развіцця розныя супольнасці, калектывы людзей і цэлыя нацыі ўступаюць у пэўныя зносіны – культурныя, палітычныя, эканамічныя, ваенныя і іншыя. Такія зносіны немагчымы без існавання моўных кантактаў. Асабліва адчувальным з’яўляецца ўплыў еўрапейскіх моў на папаўненне слоўнікавага складу беларускай літаратурнай мовы ва ўмовах глабалізацыі і пашырэння міжнароднай інтэграцыі ў канцы ХХ – пачатку ХХІ ст. Гэты ўплыў – з’ява комплексная, якая ўключае не толькі пранікненне іншамоўных намінацый у сучасны беларускі лексікон, але і далейшае іх развіццё ў межах беларускай мовы. Як падкрэслівае І. Н. Абухова, “запазычанне не можа ўжывацца па за межамі граматычных катэгорый, таму што яно ўступае ў сістэмныя сувязі са спрадвечнай лексікай”. Іншамоўныя намінацыі ўступаюць у словаўтваральныя сувязі з суфіксальнымі, прэфіксальнымі, карнявымі марфемамі, асновамі і цэлымі словамі мовы-рэцыпіента, утвараючы новыя словы. Запазычаныя адзінкі, “праходзячы ўсе ступені адаптацыі ў новай моўнай сістэме, могуць ствараць словаўтваральныя гнёзды, складаныя словы-гібрыды, многакарэнныя словы з іншамоўнымі кампанентамі” (І. Н. Абухова). Па словах А. І. Дзякава, дэрывацыйная інтэграцыя іншамоўных намінацый “з’яўляецца паказчыкам высокай ступені іх асіміляванасці”. Таму для разумення працэсаў інтэграцыі беларускай і іншамоўнай лексікі неабходна ўлічваць дэрывацыйны патэнцыял такіх адзінак. Уключэнне іншамоўных намінацый у дэрывацыйныя працэсы мовы рэцыпіента неаднароднае і “залежыць ад сацыяльнай значнасці іншамоўнага

слова, яго структуры, мнагазначнасці, што з’яўляецца вызначальным у працэсе ўстанаўлення словаўтваральнай актыўнасці” (І. Н. Абухова). Адпаведна, кожная намінацыя характарызуецца двума асноўнымі паказчыкамі: словаўтваральным патэнцыялам і словаўтваральнай актыўнасцю. “Калі словаўтваральныя актыўнасць – гэта рэальны моўны факт, то словаўтваральны патэнцыял – гэта нерэальная, нерэалізаваная ўласцівасць (здольнасць) слова, якая пры адпаведных абставінах можа быць рэалізавана” (А. І. Дзякаў).

Аналіз корпуса сучасных рамана-германскіх намінацый колькасцю 2 364 слова, складзенага на аснове “Беларуска-рускага тлумачальнага слоўніка новых слоў і новых значэнняў слоў” В. І. Уласевіч, Н. М. Даўгулевіч і “Слоўніка іншамоўных слоў” А. М. Булькі, паказаў, што сярод рамана-германскіх намінацый даволі вялікі працэнт займаюць дэрываты. Усяго ў слоўніках беларускай мовы В. І. Уласевіч, Н. М. Даўгулевіч і А. М. Булькі змешчана 1007 вытворных адзінак (каля 43 % ад агульнай колькасці рамана-германскіх намінацый). Найбольшая колькасць вытворных слоў зарэгістравана сярод англійскіх запазычанняў (962 з 1889 англійскіх лексем), што складае 48 % ад агульнай колькасці англіцызмаў. Сярод нямецкіх і італьянскіх запазычаных слоў вытворныя займаюць 15 і 7 % адпаведна.

Колькасць вытворных слоў і славаформаў з’яўляецца адным з галоўных паказчыкаў словаўтваральнай актыўнасці, якая ў сваю чаргу сведчыць аб ступені засвоенасці і ўжывальнасці лексічнай адзінкі ў мове-рэцыпіенце. А ступень ужывальнасці пэўнай намінацыі прапарцыянальна ступені ўплыву дадзенай адзінкі на сістэму мовы-рэцыпіента. Больш таго, пры аналізе іншамоўнага ўплыву на беларускую мову істотнымі з’яўляюцца не толькі запазычаныя лексемы ў пачатковай форме, а любыя праявы запазычанай лексікі і выпадкі яе мадыфікацыі. Іншамоўная лексема, нават будучы змененай у пэўнай трэцяй мове ці ўласна ў мове рэцыпіенце не губляе ад гэтага статус іншамоўнай. На гэты статус не можа ўздзейнічаць і ступень засвоенасці іншамоўнай лексічнай адзінкі да таго моманту, пакуль прадстаўляецца магчымым прасачыць этымалогію развіцця дадзенай іншамоўнай адзінкі. Такім чынам, адзіным паказчыкам уключэння лексікі ў склад іншамоўнай з’яўляецца празрыстасць яе этымалогіі. А па прычыне таго, што ўвядзенне любой іншамоўнай лексікі пэўным чынам змяняе лексічны склад мовы рэцыпіента, намі ўлічваліся ўсе магчымыя праявы такой лексікі ў выпадку магчымасці прасачыць іх этымалагічныя крыніцы.

Да самых актыўных у плане словаўтварэння можна аднесці марфемы і словы са сфер навукі і тэхналогіі (31 %) з перавагай субсферы Айці, сферы культуры і мастацтва (17 %) і камерцыйна-фінансавай (16 %). Згодна з матэрыяламі слоўнікаў найбольш развітай словаўтваральнай актыўнасцю характарызуецца наступныя англіцызмы: *інтэрнэт* (74 адзінкі), *бізнес* (50 адзінак), *рок* (30 адзінак), *арт* (29 адзінак), *медыя* (28 адзінак), *вэб* (23 адзінкі), *шоу* (15 адзінак), *піяр* (13 адзінак), *стрыптыз* (13 адзінак), *флэш* (10 адзінак), *дыск* (9 адзінак), *скейт* (9 адзінак), *біт* (9 адзінак), *камп’ютар* (9 адзінак), *поп* (9 адзінак), *панк* (9 адзінак), *СМС* (8 адзінак), *інсталяцыя* (8 адзінак), *маркетынг* (8 адзінак), *юзер* (7 адзінак).

Нямецкая і італьянская запазычаная лексіка ў беларускай мове не характарызуецца развітай словаўтваральнай актыўнасцю. Сярэдняя колькасць лексічных адзінак, вытворных ад нямецкіх запазычанняў, складае каля 1,3; пры гэтым лексема з найбольш развітай словаўтваральнай актыўнасцю мае ўсяго 4 вытворных адзінкі, што ў 19 разоў менш у параўнанні з найбольш словаўтваральна развітай лексмай англійскай мовы. Сярод нямецкіх намінацый найбольшай словаўтваральнай актыўнасцю характарызуюцца намінацыі: *бліц* (4 адзінкі), *страйк* (3 адзінкі), *рэнта* (2 адзінкі), *індасамент* (2 адзінкі), *кітч* (2 адзінкі), *агент* (2 адзінкі), *апаратура* (2 адзінкі).

Сярэдняя колькасць вытворных ад італьянскіх запазычанняў складае прыкладна 1,2. Большая колькасць італьянізмаў, змешчаных у слоўніках В. І. Уласевіч, Н. М. Даўгулевіч і А. М. Булыкі мае не больш за 2 вытворныя лексічныя адзінкі.

Атрыманыя даныя пацвярджаюць, што найбольшымі паказчыкамі словаўтваральнай актыўнасці характарызуюцца англійскія запазычанні. Самы высокі словаўтваральны патэнцыял зарэгістраваны ў такіх лексем, як *інтэрнэт* і *бізнес*, што звязана з бяспрэчнай актуальнасцю дадзеных паняццяў у сучасным беларускім грамадстве. Высокай прадуктыўнасцю словаўтварэння характарызуюцца і лексемы, якія абазначаюць музычныя напрамкі і трэнды, такія як *джаз*, *рок*, *панк*, *блюз*, *метал*, *глем*, *рэп*, *фолк* і іншыя. Сучасныя тэндэнцыі да змешвання музычных жанраў выклікаюць узаемнае перакрываванне словаўтваральных марфем гэтых напрамкаў. Прычым некаторыя з лексем гэтай сферы могуць ужывацца ак у якасці першага, так і другога кампанента састаўных слоў (*джаз-бэнд*, *панк-джаз*). Такая ж тэндэнцыя назіраецца і з лексічнымі кампанентам *арт* (*арт-тэрапеўт*, *арт-тэрапія*; *копі-арт*, *ленд-арт*), што становіцца адбываецца на паказчыках іх словаўтваральнага патэнцыялу.

Варта адзначыць, што вытворныя некаторых англійскіх намінацый (каля 10 % ад агульнай колькасці) развіліся непасрэдна ў беларускай мове, альбо ў рускай, якая на сённяшні момант з'яўляецца для беларускай мовы асноўным медыятарам працэсаў запазычвання. Прыкладамі такіх вытворных (гібрыдаў) з'яўляюцца такія словы, як *панкаваць*, *панкавы*, *панкаўскі*, *СМС-ка*, *СМС-ны*, *інтэрнэтаўскі*, *інтэрнэтчык*, а таксама скарачэнні *інэт*, *інэт-крама* і інш. Магчымасць утварэння такіх размоўных лексем з ужываннем беларускай марфалогіі і ўключэнне такіх адзінак у слоўнікі беларускай мовы сведчыць аб высокай ступені адаптацыі слоў, ад якіх яны былі ўтвораны, да беларускай моўнай сістэмы. Такія словы, уваходзячы ў склад беларускай мовы, паступова страчваюць сваю рэфэрэнцыю да мовы-донара і пачынаюць ужывацца нароўні з уласна беларускімі словамі.

Такім чынам, высокія паказчыкі словаўтваральнай актыўнасці англійскай лексікі і ўзнікненне новых дэрыватаў такіх лексем непасрэдна ў беларускай мове сведчыць аб актыўнай ужывальнасці дадзеных намінацый у беларускай мове, таму што дэрывацыйныя працэсы ў мове могуць працякаць толькі ў выпадку актыўнага ўжывання намінацыйных адзінак. З гэтага вынікае факт больш актыўнага ўздзеяння англійскай мовы на лексічны склад беларускай мовы ў параўнанні з нямецкай і італьянскай.